

Thế khó của Ấn Độ trước khủng hoảng Myanmar

Phan Cao Nhật Anh*

Viện Nghiên cứu Ấn Độ và Tây Nam Á

Ngày nhận bài: 21/12/2021, ngày gửi phản biện: 18/01/2022, ngày duyệt đăng: 22/03/2022

Myanmar có vị trí địa chính trị quan trọng, giữ vai trò kết nối cao trong chiến lược kinh tế của Ấn Độ. Đầu năm 2021, khủng hoảng chính trị tại Myanmar nổ ra, tạo nên sự chia rẽ trong phản ứng của cộng đồng quốc tế. Ấn Độ đứng trước thế khó trong việc phản ứng với tình hình chính trị tại Myanmar. Bài viết phân tích tầm quan trọng của mối quan hệ ngoại giao Ấn Độ - Myanmar, lý giải tình thế tiến thoái lưỡng nan của Ấn Độ trước khủng hoảng Myanmar.

Từ khóa: Ấn Độ, chính trị, khủng hoảng, Myanmar, quan hệ ngoại giao

Mở đầu

Ấn Độ luôn xem trọng vị trí và vai trò ngày càng gia tăng của khu vực Đông Nam Á, coi khu vực này là trọng tâm trong chính sách “Hành động phía Đông” của mình. Trong đó, Ấn Độ đặc biệt chú trọng tới Myanmar, vốn được coi là cửa ngõ để Ấn Độ tiến vào Đông Nam Á. Tuy nhiên, chính biến ở Myanmar xảy ra năm 2021 tạo ra sự chia rẽ trong phản ứng của cộng đồng quốc tế. Do những ràng buộc về lợi ích với Myanmar, Ấn Độ có phản ứng thận trọng với tình hình chính trị tại quốc gia này.

1. Tính kết nối thương mại trực Ấn Độ - Myanmar

Ấn Độ và Myanmar là hai quốc gia có mối quan hệ từ lâu và bền chặt trong lịch sử, cùng nhau chia sẻ nhiều giá trị chung. Myanmar là quốc gia Đông Nam Á duy nhất giáp với Ấn Độ, trở thành một cửa ngõ để Ấn Độ gia nhập thị trường ASEAN sôi động. Chính vì vậy, trục Ấn Độ - Myanmar giữ vai trò kết nối cao trong lưu thông thương mại song phương và khu vực.

Đường cao tốc xuyên Á

Đường cao tốc xuyên Á (Asian Highway, hay còn gọi là AH), là một dự án nối liền các quốc gia châu Âu và châu Á do Ủy ban Kinh tế Xã hội Châu Á Thái Bình Dương Liên Hợp Quốc (ESCAP) khởi xướng, để nối liền các tuyến đường cao tốc châu Á. Đây là một trong ba dự án phát triển hạ tầng giao thông châu Á (Asian Land Transport Infrastructure Development - ALTID), được ESCAP công bố tại kỳ họp thứ 48 năm 1992, tạo thuận lợi cho vận tải đường bộ. Có bốn đường cao tốc xuyên Á ở Myanmar: Đường số 1, Đường số 2, Đường số 3 và Đường số 14. Đường số 14 và số 3 nối với Trung Quốc, số 1 và số 2 nối với Thái Lan,

* pcnanh@hotmail.com

và số 1 nối với Ấn Độ. Trong số những con đường này, đường số 1 là huyết mạch cực kỳ quan trọng để Myanmar kết nối với ASEAN và Ấn Độ vì nó đi qua Tamu, Monywa, Mandalay, Naypyidaw và Myawaddy. Đường số 2 cũng đi qua Myanmar, nối Thái Lan và Ấn Độ, đi qua Tachileik và Tamu, kết nối với đường số 1 tại Meiktila. Đường số 3 kết nối Mongla và Keng Tung, và kết nối với đường số 2. Đường số 14 nối Trung Quốc và Thái Lan, và nhập với đường số 1 tại Mandalay. Theo kế hoạch xây dựng, tổng chiều dài của đường cao tốc xuyên Á chạy qua Myanmar sẽ đạt khoảng 3.000 km trong tương lai (Myanmar Infrastructure Summit, 2018).

Ấn Độ và Myanmar được kết nối dọc theo Hành lang kinh tế Đông Tây trong Khu vực tiểu vùng sông Mekong mở rộng (GMS). Hành lang kinh tế Đông Tây kết nối Myanmar, Thái Lan, Cộng hòa Dân chủ Nhân dân Lào và Việt Nam. Hành lang kinh tế phía Nam, hay còn gọi là Đông - Tây 2, là hành lang từ Bangkok, Thái Lan, qua Phnom Penh, Campuchia, đến Thành phố Hồ Chí Minh, Việt Nam, kết nối với Dawei, thành phố ở miền Nam Myanmar, và được kỳ vọng có tiềm năng đóng góp lớn vào sự kết nối của châu Á. Ngoài ra, có Hành lang kinh tế phía Tây nối Ấn Độ, Myanmar và Thái Lan; Hành lang kinh tế Tây Bắc từ Ấn Độ, qua Tamu của Myanmar và Phòng Thành (Trung Quốc). Myanmar có vị trí chiến lược trong cả 4 hành lang kinh tế này, trở thành cứ điểm tiếp cận với Ấn Độ và khu vực kinh tế tiểu vùng sông Mekong mở rộng. Về mặt địa chính trị, Myanmar cần cải thiện khả năng kết nối với các nước láng giềng quan trọng như Ấn Độ, Trung Quốc và Thái Lan để phát triển bằng cách tận dụng các điều kiện thuận lợi của vị trí trung tâm.

Dự án cơ sở hạ tầng Myanmar - Ấn Độ

Dự án đường cao tốc 3 nước Ấn Độ/Myanmar/Thái Lan được bắt đầu vào năm 2005. Đây là một dự án không thể thiếu để cải thiện kết nối xuyên biên giới giữa Ấn Độ và Myanmar, kết nối 1.360 km giữa Moreh (Ấn Độ) - Bagan (Myanmar) - Mae Sot (Thái Lan). Dự án có tầm quan trọng chiến lược cao đối với Ấn Độ để tiếp cận ASEAN thông qua Myanmar. Việc mở cửa dự kiến sẽ có tác dụng mở rộng thương mại giữa Ấn Độ và ASEAN. Hành lang kinh tế Đông Tây cũng được kỳ vọng sẽ tăng cường quan hệ giữa Ấn Độ và các nước ASEAN ngoài Myanmar (như Campuchia, Lào và Việt Nam).

Dự án lớn nhất giữa Ấn Độ và Myanmar là dự án đa phương thức Kaladan. Sông Kaladan bắt nguồn từ vùng núi Myanmar, uốn khúc sau khi vào Mizoram (Ấn Độ), quay trở lại Myanmar, đổ ra vịnh Bengal. Ở khu vực hạ lưu Mizoram, các tàu sông loại 500 tấn có thể hoạt động khắp nơi. Vì lý do này, các sản phẩm ở Đông Bắc Ấn Độ có thể được vận chuyển dễ dàng xuống sông Kaladan đến vịnh Bengal, từ đó được vận chuyển đến các thị trường trong nước và quốc tế. Ấn Độ có kế hoạch phát triển tuyến đường biển giữa Sittwe, Kolkata và Visakhapatnam, nơi có tiềm năng trở thành trung tâm cung cấp dầu và khí đốt lớn cho vùng Đông Bắc Ấn Độ. Dự án này, nằm trong chính sách Hướng Đông của Ấn Độ, nhằm tăng cơ hội giao thương giữa 7 bang Đông Bắc Ấn Độ với Myanmar. Dự án hiện đại hóa cơ sở hạ tầng cảng tại cảng Sittwe ở cửa sông Kaladan, hướng ra vịnh Bengal, với khoảng cách đường biển giữa Sittwe và Kolkata là 539 km, kết nối phía bắc Sittwe và Mizoram của Ấn Độ với sông Kaladan bằng đường bộ. Dự án Kaladan làm sâu sắc thêm mối quan hệ Ấn Độ - Myanmar, đồng thời tăng cường thương mại giữa Myanmar với khu vực Đông Bắc Ấn Độ (Kyaw Min Htun và cộng sự, 2011). Từ năm 2019, Chính phủ Ấn Độ cũng đã khởi công dự án cảng Sittwe.

Dự án Con đường Hữu nghị Ấn Độ - Myanmar dài 160 km, nối Kalewa, Kalemyo, Tamu và Moreh, bắt đầu được xây dựng vào năm 2001 và hoàn thành vào năm 2017. Moreh là một thành phố ở Manipur,

Ấn Độ, trên biên giới giữa Ấn Độ và Myanmar, và Tamu là một thành phố ở vùng Sagaing bên phía Myanmar. Con đường này cũng là một đoạn quan trọng của dự án đường cao tốc ba nước nối Ấn Độ, Myanmar và Thái Lan. Đây là dự án trọng điểm, không chỉ góp phần thúc đẩy thương mại mà còn thắt chặt tình hữu nghị của nhân dân hai nước.

Đường Stilwell, đặt theo tên vị tướng Joseph Stilwell của quân đội Mỹ, được xây dựng trong Thế chiến thứ Hai để vận chuyển vũ khí, lương thực cho lực lượng Đồng minh đóng tại Trung Quốc. Đây là một con đường chiến lược quan trọng cần phải làm. Con đường này nối Ledo ở Ấn Độ và Côn Minh ở Trung Quốc, băng qua bang Kachin ở miền Bắc Myanmar và đi qua Myitkyina (Kyaw Min Htun và cộng sự, 2011). Đường Stilwell dài 1.736 km, chạy từ miền Bắc Ấn Độ đến Côn Minh ở Trung Quốc, được gọi là đường Ledo vào thời điểm xây dựng, dài 61 km ở Ấn Độ, 1.033 km ở Myanmar, 632 km ở Trung Quốc. Các kỹ sư quân sự Mỹ khởi công xây dựng con đường bắt đầu từ Ledo (ở Arunachal Pradesh của Ấn Độ) vào năm 1942, và hoàn thành xây dựng đến Muse ở Myanmar vào năm 1945. Ngày nay, cả Chính phủ Trung Quốc và Ấn Độ đều muốn Myanmar mở lại con đường này; đây sẽ là con đường chính nối hai quốc gia đông dân nhất thế giới. Đường Stilwell sẽ giảm thời gian cần thiết để vận chuyển hàng hóa đường bộ từ hai quốc gia có dân số lớn nhất là Ấn Độ và Trung Quốc từ 7 ngày hiện tại xuống còn 2 ngày. Chính phủ Myanmar đã sửa chữa và mở lại con đường dài 312 km từ Myitkyina ở biên giới Ấn Độ đến đèo Pangsau. Ấn Độ có đường hai làn và Trung Quốc có đường sáu làn trên đường Stilwell (Pattnaik, J. K., 2016).

Hiệp định đầu tư thương mại Ấn Độ - Myanmar

Hiệp định Thương mại Biên giới Ấn Độ - Myanmar chính thức ra đời vào năm 1994. Có hai trung tâm thương mại biên giới giữa hai nước, Moray Tamu và Zokota Lee, và việc xây dựng điểm giao thương thứ ba đang được thảo luận tại Abakun Pansat/Somurai. Trong số này, thương mại biên giới của Moray Tamu chiếm 90% tổng lượng. Hiện tại, khả năng kết nối của các tuyến đường nối Ấn Độ và Myanmar còn kém so với tiêu chuẩn thế giới. Quy mô thương mại song phương giữa Ấn Độ và Myanmar rất nhỏ so với thương mại biên giới như Trung Quốc - Myanmar, Thái Lan - Myanmar, do sản phẩm khan hiếm và các quy định quá khắt khe. Giá trị thương mại song phương giữa Ấn Độ và Myanmar trong giai đoạn 2015-2016 là 2,05 tỷ USD, trong khi giá trị thương mại giữa Myanmar và Trung Quốc là 9,6 tỷ USD, và giá trị thương mại với Thái Lan là 5,7 tỷ USD. Ấn Độ đứng thứ 5 với tư cách là đối tác thương mại và thứ 10 với tư cách là đối tác đầu tư của Myanmar (Ấn Độ chỉ chiếm 1,36% tổng vốn đầu tư nước ngoài của Myanmar). Đầu tư của Ấn Độ vào Myanmar vào cuối tháng 6 năm 2017 là 740,64 triệu USD (Kundu, S., 2016).

2. Thế khó của Ấn Độ

2.1. Chính biến ở Myanmar

Ngày 1/2/2021, cuộc đảo chính do Lực lượng vũ trang phát động đã diễn ra tại Myanmar. Cố vấn Nhà nước kiêm Bộ trưởng Ngoại giao Aung San Suu Kyi, người được coi là “biểu tượng của dân chủ hóa ở Myanmar” bị bắt giữ; hơn thế, những cuộc đụng độ gay gắt giữa những người biểu tình đòi dân chủ hóa và các lực lượng an ninh như lực lượng vũ trang và cảnh sát đã xảy ra. Lực lượng quân sự thành lập “Hội đồng Quản trị Quốc gia” là cơ quan ra quyết định cao nhất. Tổng tư lệnh Min Aung Hlaing, người đứng đầu quân đội, tuyên bố nắm toàn quyền kiểm soát. Ông cũng bổ nhiệm Thống đốc Ngân hàng Trung ương và các thành viên của Ủy ban Bầu cử.

Tại Myanmar, một phần tư số ghế ở cả Hạ viện và Thượng viện đã được giao cho các quân nhân dưới dạng “hạn ngạch quân nhân” theo quy định của Hiến pháp được soạn thảo dưới thời chính quyền quân sự cũ. Ngoài việc phụ trách quốc phòng và biên giới, các lực lượng vũ trang có quyền bổ nhiệm các bộ trưởng phụ trách các vấn đề nội chính, giúp dễ dàng duy trì ảnh hưởng đối với các vấn đề quốc gia. Đảng Liên minh Quốc gia vì Dân chủ (NLD) do bà Suu Kyi lãnh đạo, quyết định rằng sẽ không thể cải cách luật pháp trong môi trường này, và hướng tới sửa đổi hiến pháp để giảm bớt ảnh hưởng của các lực lượng vũ trang.

Đảng Liên minh Quốc gia vì Dân chủ (NLD) cam kết sửa đổi bản Hiến pháp vốn công nhận sự tham gia chính trị của Lực lượng vũ trang, và bước vào cuộc tổng tuyển cử vào tháng 11/2020. Kết quả là NLD giành chiến thắng áp đảo, trong khi phe đối lập lớn nhất là Đảng Liên minh Đoàn kết và Phát triển (USDP) đã bị đánh bại. Tuy nhiên, Lực lượng vũ trang và USDP không đồng tình với kết quả bầu cử khi nhiều lần yêu cầu Ủy ban Bầu cử điều tra vì cho rằng đã có gian lận quy mô lớn trong cuộc tổng tuyển cử (Egami Gou, 2021).

Sau cuộc đảo chính, nhiều công dân đã tham gia các cuộc biểu tình phản đối quân đội, yêu cầu trả tự do cho bà Suu Kyi và nền dân chủ hóa trong nước. Đáp lại, các lực lượng an ninh như quân đội và cảnh sát ban bố lệnh thiết quân luật và trấn áp các cuộc biểu tình. Phản ứng của Hội đồng Hành chính Nhà nước, cơ quan hành pháp của quân đội đối với những người biểu tình phi bạo động ngày càng tàn nhẫn hơn. Con số thương vong tăng lên do các cuộc tấn công của lực lượng an ninh vũ trang, và có nhiều người thiệt mạng sau cuộc đảo chính. Ngoài ra, Lực lượng vũ trang đã cấm các cuộc biểu tình ở thủ đô Naypyidaw và thành phố lớn nhất Yangon. Internet bị ngắt liên tục và các phương tiện truyền thông phản đối Lực lượng vũ trang bị hạn chế trong các hoạt động của họ. Tình hình phức tạp hơn khi Myanmar vốn có nhiều dân tộc thiểu số. Liên minh Dân tộc Karen (KNU), tổ chức chính trị đại diện cho các cộng đồng dân tộc thiểu số ở Karen, hay Kayin, Bang, giáp với Thái Lan, đã giao tranh với các lực lượng vũ trang (Reuters, 2021b). KNU là một trong những nhóm vũ trang dân tộc lớn đấu tranh giành quyền tự trị lớn hơn ở Myanmar. Mặc dù đã ký Thỏa thuận ngừng bắn trên toàn quốc với quân đội vào năm 2015, nhưng họ thẳng thắn ủng hộ cuộc nổi dậy đang diễn ra trên toàn quốc nhằm chống lại cuộc đảo chính quân sự (Myanmar Now, 2021). Thực tế, cuộc chiến giữa các lực lượng vũ trang và các tổ chức quân sự dân tộc thiểu số liên tục diễn ra trong hơn 70 năm kể từ khi Myanmar giành được độc lập vào năm 1948. Tuy nhiên, các tổ chức quân sự dân tộc thiểu số không mở rộng ra các thành phố lớn như Yangon và Mandalay, và không ủng hộ sử dụng vũ lực với dân thường.

2.2. Tiến thoái lưỡng nan

Do ràng buộc lợi ích, Ấn Độ thể hiện sự do dự trong phản ứng với tình hình ở Myanmar. Phản ứng của cộng đồng quốc tế trước sự bùng nổ đảo chính ở Myanmar có sự chia rẽ. Mỹ tuyên bố lên án cuộc đảo chính và áp đặt các biện pháp trừng phạt kinh tế đối với các quân nhân, công ty quân sự khác và Tư lệnh Min Aung Hlaing (U.S. Department of the Treasury, 2021). Vương quốc Anh, Canada và EU hưởng ứng theo Mỹ, và Chính phủ Nhật Bản bày tỏ quan ngại nghiêm trọng. Mặt khác, Trung Quốc từ chối đưa ra tuyên bố về lập trường của họ liên quan đến cuộc đảo chính vì không can thiệp vào các vấn đề đối nội, mà chỉ kêu gọi cả lực lượng vũ trang và người dân nỗ lực để tự kiểm chế và ổn định (Reuters, 2021a). Tại cuộc họp của Hội đồng Bảo an Liên Hợp Quốc được tổ chức ngay sau cuộc đảo chính, Trung Quốc và Nga đã miễn cưỡng đưa ra một nghị quyết lên án cuộc đảo chính. Hội đồng Bảo an bày tỏ quan ngại sâu sắc về tình hình ở Myanmar và ra thông cáo báo chí kêu gọi thả ngay các quan chức chính phủ, bao gồm cả bà Cố vấn Suu Kyi (United Nations, 2021).

Thực tế, Mỹ, Vương quốc Anh... dù áp đặt các biện pháp trừng phạt đối với các nhà điều hành quân đội Myanmar, nhưng không có hiệu quả đáng kể. Hội đồng Bảo an Liên Hợp Quốc cũng đã họp nhiều lần và công bố một bài diễn văn báo chí nói rằng họ “lên án mạnh mẽ” hành động bạo lực chống lại người biểu tình. Các biện pháp trừng phạt quân đội không được thực hiện vì chúng không phù hợp với Trung Quốc và Nga.

Trong khi Mỹ và phương Tây lên án cuộc đảo chính quân sự ở Myanmar, Ấn Độ đang có cách tiếp cận thận trọng khi tăng cường kết nối với Đông Nam Á và nỗ lực kiềm chế ảnh hưởng của Trung Quốc. Myanmar và Ấn Độ có chung đường biên giới dài 1.600 km, tạo cho Ấn Độ một cửa ngõ để hội nhập kinh tế nhiều hơn với Đông Nam Á. Do đó, quốc gia này rất quan trọng đối với chính sách Hành động phía Đông của Thủ tướng Ấn Độ Narendra Modi. Nhiều dự án cơ sở hạ tầng của Ấn Độ được triển khai ở Myanmar, đặc biệt là cơ sở vận tải trung chuyển đa phương thức Kaladan giữa hai quốc gia và một đường cao tốc sẽ kéo dài đến Thái Lan. Ấn Độ đề xuất tuyến đường này, dự kiến sẽ thúc đẩy thương mại, được mở rộng sang Việt Nam, Lào và Campuchia. Có thể xem các dự án là nỗ lực chống lại Sáng kiến Vành đai và Con đường của Trung Quốc. Các dự án này đang ở giai đoạn cuối và để hoàn thành sớm, Ấn Độ cần sự hỗ trợ của Chính phủ Myanmar cho dù là ai nắm quyền.

Thủ tướng Modi đã đưa ra chính sách Hành động phía Đông hàng đầu của Ấn Độ tại Hội nghị cấp cao ASEAN năm 2014 ở Naypyitaw. Chính sách này nhằm kết nối Ấn Độ với Đông Nam Á để giúp mở rộng đầu ấn của nước này ở khu vực châu Á - Thái Bình Dương, và Myanmar là chìa khóa cho giấc mơ hướng Đông của Thủ tướng Modi. Bằng cách đổi tên từ “Look East” thành “Act East”, Modi đã cố gắng tạo ra một chiến lược mới nhằm chống lại ảnh hưởng ngày càng tăng của Trung Quốc trong khu vực lân cận.

Hiện tại, vùng Đông Bắc của Ấn Độ giáp với Myanmar, nơi sẽ đóng vai trò là cửa ngõ vào Đông Nam Á, vẫn đang gặp khó khăn với các vấn đề về cơ sở hạ tầng. Một số thành phố tại khu vực này nhanh chóng bị ngập lụt chỉ sau một trận mưa lớn. Nếu không có sự phát triển tổng thể tại đây, chính sách Hành động phía Đông sẽ trở nên vô nghĩa. Mặt khác, chính sách Hành động phía Đông tạo cơ hội duy nhất để Modi mang lại sự thay đổi trong chính sách của Ấn Độ so với các nước láng giềng. Kể từ khi độc lập, New Delhi đã lãng phí nhiều sức lực và nỗ lực trong việc đối phó với nước láng giềng Pakistan ở phía Tây mà chưa thấy được thay đổi rõ ràng nào trong tương lai gần. Do đó, Ấn Độ sẽ cố gắng đầu tư thời gian và nỗ lực vào các quốc gia có thể thu được lợi ích trong dài hạn. Dù còn những vấn đề nội bộ, song Myanmar vẫn là đối tác tiềm năng của Ấn Độ.

Khi phải phản ứng với các cuộc khủng hoảng ở Myanmar, Ấn Độ đối mặt với tình thế tiến thoái lưỡng nan giữa “giá trị” và “lợi ích”, mà các nước khác trong khu vực, kể cả Nhật Bản, cũng đang gặp phải. Ấn Độ không lên án mạnh mẽ cuộc đảo chính quân sự, bởi tin rằng nếu tăng cường lập trường đối với chế độ quân sự, Chính quyền Myanmar sẽ xích lại gần Trung Quốc để cùng cố tình hợp pháp của mình. Điều quan trọng là New Delhi phải tiếp tục tương tác với Naypyidaw, khi Bắc Kinh tiếp tục theo đuổi tham vọng của mình trong khu vực. New Delhi nhận thấy sự cần thiết phải trở thành một người theo chủ nghĩa hiện thực và gắn kết với Myanmar.

Kết luận

Myanmar có vị trí chiến lược quan trọng đối với Ấn Độ, đặc biệt trong kết nối thương mại song phương và cả khu vực Đông Nam Á. Myanmar là cửa ngõ để Ấn Độ hội nhập kinh tế nhiều hơn với Đông

Nam Á và có vai trò quan trọng đối với chính sách Hành động phía Đông của Thủ tướng Ấn Độ Narendra Modi. Chính biến năm 2021 ở Myanmar gây ra bất ổn nội bộ kéo dài, tạo ra sự chia rẽ trong phản ứng của cộng đồng quốc tế. Ấn Độ không có thái độ rõ ràng với tình hình chính trị ở Myanmar bởi hai lý do. Thứ nhất, vì lợi ích kinh tế, Ấn Độ cần sự hỗ trợ của Chính phủ Myanmar cho dù là ai nắm quyền. Thứ hai, Ấn Độ phải giữ hòa khí với Myanmar, tránh mâu thuẫn có thể khiến nước này nghiêng về phía Trung Quốc. Với thực tế Ấn Độ hiện là thành viên không thường trực của Hội đồng Bảo an Liên Hợp Quốc, nước này sẽ tiếp tục kêu gọi thúc đẩy dân chủ và duy trì pháp quyền ở Myanmar. Mặt khác, Ấn Độ sẽ không tuyên bố chỉ trích thẳng thắn đối với Chính quyền Myanmar hiện nay.

Tài liệu tham khảo

1. Egami Gou (2021). ミャンマーのことをもっと知ってほしい、重要な国だから (Hiểu rõ hơn về Myanmar vì đây là quốc gia quan trọng). <https://www.jiji.com/jc/article?k=2021031900676&g=int>. Ngày truy cập 1/12/2021.
2. Kundu, S. (2016). *The Current Conundrums in India-Myanmar Bilateral Trade*. Noida: Extraordinary and Plenipotentiary Diplomatist.
3. Kyaw Min Htun et.al., (2011). ASEAN-India Connectivity: A Myanmar Perspective. In F. a. S. U. Kimura (ed.), *ASEAN-India Connectivity: The Comprehensive Asia Development Plan, Phase II*, Jakarta: ERIA Research Project Report, pp.151-203.
4. *Myanmar Infrastructure Summit 2018*. https://www.ccifrance-myanmar.org/sites/ccifrance-myanmar.org/files/mis2018_brochure_2.pdf. Ngày truy cập ngày 1/12/2021.
5. Myanmar Now (2021). *Myanmar-army-soldiers-defect-to-knu-to-side-with-anti-coup-protesters*. <https://www.myanmar-now.org/en/news/myanmar-army-soldiers-defect-to-knu-to-side-with-anti-coup-protesters>. Ngày truy cập 1/12/2021.
6. Pattnaik, J. K. (2016). *Should the Stilwell Road Reopened*. <https://www.epw.in/journal/2016/15/reports-states/should-stilwell-road-be-reopened.html>. Ngày truy cập 1/12/2021.
7. Reuters (2021a). *China 'notes' Myanmar coup, hopes for stability*. <https://www.reuters.com/article/us-myanmar-politics-china-idUSKBN2A11P2>. Ngày truy cập ngày 1/12/2021
8. Reuters (2021b). *Explainer: Karen rebels step up attacks as Myanmar army struggles to rule*. <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/karen-rebels-step-up-attacks-myanmar-army-struggles-rule-2021-04-27/>. Ngày truy cập 1/12/2021.
9. United Nations (4/2/2021). *Security Council Press Statement on Situation in Myanmar*. <https://www.un.org/press/en/2022/sc14785.doc.htm>. Ngày truy cập 1/12/2021.
10. U.S. Department of the Treasury (11/2/2021). *United States Targets Leaders of Burma's Military Coup under New Executive Order*. <https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy0024>. Ngày truy cập 1/12/2021.